RESPUBLİKA 24 may 2018-ci il

ŞƏRQDƏ İLK DEMOKRATİK RESPUBLİKA

1917-ci ildə Rusiyada baş verən fevral-burjua inqilabı Zaqafqaziya da böyük əks-səda doğurdu. Həmin dövrdə Zaqafqaziyada ictimai-siyasi proseslər özünəməxsus inkişaf istiqaməti kəsb etdi. 1917-ci il noyabr ayında Tiflisdə Zaqafqaziyadan Rusiya Dövlət Dumasına seçilmiş deputatlardan ibarət xüsusi komitə—Zaqafqaziya Komissarlığı yaradıldı.

1918-ci il fevral ayının 14-də həmin deputatlar Tiflisdə yenidən toplaşaraq Zaqafqaziyada ali hakimiyyət orqanı olan "Zaqafqaziya Seymini" təşkil etdilər.

Azərbaycanın görkəmli vətənpərvər və maarifçi nümayəndələri seymdə yaxından iştirak edərək, müsəlman fraksiyası yaratdılar. Bu fraksiyada Fətəli xan Xoyski (ədliyyə naziri), Nəsib bəy Yusifbəyli (maarif naziri), Xudadat bəy Məlikaslanov (dəmiryolu naziri), Əkbər ağa Şeyxülislamov (daxili işlər naziri), Məmmədyusif Cəfərov (sənaye və ticarət naziri) seçildilər.

Həmin dövrdə Azərbaycanın bütün bölgələrində və eləcə də Bakıda ictimai-siyasi vəziyyət olduqca ağır idi. Ermənilər bolşevik nümayəndələri ilə birləşərək Azərbaycanın hər yerində dinc əhaliyə divan tuturdular, yüzlərlə adam qətlə yetirilirdi.

1917-ci ilin sonunda Zaqafqaziya Seymi Zaqafqaziya Müstəqil Demokratik Federativ Respublikasının yaradılmasını elan etdi. Lakin mövcud olduğu müddət ərzində heç bir iş görə bilməyən Zaqafqaziya Seymi fraksiyaların daxili çəkişmələri nəticəsində ləğv olundu.

1918-ci il may ayının 25-də seymin son iclasında Gürcüstan Zaqafqaziya Seymindən çıxaraq həmin ayın 26-da öz dövlət müstəqilliyini elan edir.

Bir gün sonra isə Zaqafqaziya Seyminin buraxılmasından istifadə edən Müsəlman fraksiyası təcili toplantı keçirdi. Toplantıda Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Fətəli xan Xoyski Milli Şuranın rəyasət heyətinə seçildilər.

Milli Şurada aşağıda adları çəkilənlər qeyd olunur:

1. Fətəli xan Xoyski
2. Xəlil bəy Xasməmmədov
3. Nəsib bəy Yusifbəyov
4. Mirhidayət Seyidov
5. Nəriman bəy Nərimanbəyli
6. Heybətqulu Məmmədbəyov
7. Mehdi bəy Hacınski
8. Ələsgər bəy Mahmudbəyov
9. Aslan bəy Qardaşov
10. Sultan Məcid Qənizadə
11. Əkbər ağa Şeyxülislamov
12. Mehdi bəy Hacıbabayev
13. Məmmədyusif Cəfərov
14. Xudadat bəy Məlikaslanov
15. Rəhim bəy Vəkilov
16. Həmid bəy Şahtaxtinski
17. Firudin bəy Köçərli
18. Camo bəy Hacınski
19. Şəfi bəy Rüstəmov
20. Xosrovpaşa bəy Sultanov
21. Səfər Axundov
22. Məmməd Mahmudov
23. Cavad Məlikaslanov
24. Ağa Molla Axundzadə
25. Həsən bəy Ağayev
26. Mustafa Mahmudi.

Beləliklə, 26 nəfərdən ibarət Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin qurucuları seçilir.

1918-ci il may ayının 28-də Milli Şura sədrinin müavini Həsən bəy Ağayev Milli Şuranın tövsiyəsi ilə Şərqdə ilk müstəqil dövlətin "Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin yaranması"nı elan edir. Tərkcə Türkdilli xalqlar arasında deyil, bütün islam aləmində ilk dəfə olaraq respublika üsul-idarəsinə qədəm qoyan Azərbaycan xalqının birinci müstəqil hökumətini təşkil etmək bitərəf Fətəli xan Xoyskiyə tapşırıldı.

1918-ci il mayın 28-də bütün ölkələrin radio stansiyalarına, qəzetlərinə "Müstəqil Azərbaycan Demokratik Respublikası"nın yaranması xəbəri çatdırılır.

Baş nazir Fətəli xan Xoyski Azərbaycan dövlətinin vəzifələrini elan edir:

1. Azərbaycan tamhüquqlu müstəqil dövlətdir.
2. Azərbaycan siyasi quruluşuna, formasına görə demokratik dövlətdir.
3. Azərbaycan demokratik dövləti beynəlxalq və xarici dövlət üzvləri ilə və yaxın həmsərhəd dövlətlər və xalqlarla dostluq əlaqələri yaradacaqdır.
4. Azərbaycan Dövləti Cümhuriyyət sərhədi daxilində millətlərin dinindən, ictimai vəziyyətindən, cinsindən asılı olmayaraq, bütün vətəndaşlara siyasi hüquq verir.
5. Azərbaycan Dövləti Cümhuriyyət ərazisində yaşayan xalqlara sərbəst şərait və sərbəst inkişaf yaradır.
6. Səsvermə yolu ilə seçilmiş Cümhuriyyət onun qarşısında cavabdeh olan müvəqqəti hökumət sayılır.

"Ən əsası odur ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti az yaşasa da xalqımızdaazadlıq, müstəqillik fikirlərini daha da genişləndirmiş oldu".

Heydər ƏLİYEV.

Müstəqil Azərbaycan Cümhuriyyəti 1918-ci ildə Yelizavetpol (Gəncəyə) şəhərinə köçür.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti müstəmləkə siyasətinin rəmzi olan Yelizavetpol şəhəri və quberniyasının adının yenidən Gəncə və Gəncə quberniyası adlandırılması, Qaryagin qəzasının Cəbrayıl qəzası adı ilə əvəz olunması fərmanını vermişdir.

1918-ci il sentyabrın 15-də Nuru Paşanın komandan olduğu Qafqaz İslam Ordusu Bakını erməni və bolşevik işğalçılarından təmizləyərək azad edir. Sentyabrın 17-də Milli hökumət Gəncədən Bakıya köçür. Bakı Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin paytaxtı elan olunur.

1918-ci ilin dekabrın 3-nə təyin olunmuş Müstəqil Azərbaycan Demokratik Respublikası parlamentinin iclası dekabrın 7-də baş tutur və beləliklə, müsəlman Şərqində ilk parlamentin birinci iclası təntənəli surətdə açılır.

Səsvermə yolu ilə Əlimərdan bəy Topçubaşov parlamentin sədri, doktor Həsən bəy Ağayev isə sədr müavini seçilirlər.

Ə.Topçubaşov bu zaman İstanbulda olduğu üçün onun işini H.Ağayev aparır. F.Xoyskinin 1918-ci il iyun ayının 17-də Gəncədə təşkil etdiyi ikinci hökumətdə Əlimərdan bəy Topçubaşov xarici işlər naziri vəzifəsini tutmuşdur. O, Azərbaycan Cümhuriyyətinin fövqəladə elçisi və səlahiyyətli naziri kimi İstanbula getmiş, orada diplomatik fəaliyyətə başlamışdır.

1919-cu ilin yanvarında parlamentin 2-ci seçkisində də Ə.Topçubaşov yenidən parlamentin sədri seçilir, lakin parlamentin iclaslarında bir dəfə də olsun iştirak edə bilmir.

Müstəqil Azərbaycan Demokratik Respublikasının Parlamentinin 17 aylıq fəaliyyəti dövründə 145 iclas keçirmişdir. Bu parlamentin qəbul etdiyi ən böyük sənəd Azərbaycan İstiqlal Bəyannaməsi olmuşdur.

Parlament 1918-ci il 9 noyabr tarixli iclasında Milli Bayraq haqqında qərar qəbul etmiş, həmin qərarla yaşıl, qırmızı və mavi rənglərdən, aypara və səkkizbucaqlı ulduzdan ibarət milli bayrağın təsviri təsdiq edilmişdir.

Parlamentdə çıxış edən M.Ə.Rəsulzadə demişdir: "Müsəlman partiyaları arasında Azərbaycan ideyasında fikir ayrılığı yoxdur. Xalqın şüurunda Azərbaycan ideyası artıq möhkəmlənmişdir. Bir dəfə yüksələn bayraq bir daha enməz" ("Azərbaycan" qəzeti (rusca) N-59, 13 dekabr 1918-ci il).

Bakı Dövlət Universitetinin yaradılması haqqında Azərbaycan parlamentində M.Ə.Rəsulzadə və Fətəli xan Xoyski bir neçə dəfə çıxış etmiş, onlar təcili olaraq Bakıda Universitetin açılmasını parlamentdən tələb etmişdilər.

Parlament bir sıra qanunlarla yanaşı, Bakı Dövlət Universitetinin yaradılması və onun nizamnaməsinin təsdiq edilməsi haqqında 1919-cu il 29 aprel tarixli qərar qəbul etmişdir.

1919-cu ildə Paris Sülh Konfransına Azərbaycan Cümhuriyyətinin nümayəndə heyətinin üzvləri Ə.Topçubaşov, M.B.Hacınski, Ə.Şeyxülislamov və başqaları göndərilmişdir. Ermənilərin qərəzli siyasətinə baxmayaraq, Fransada onlar böyük çətinliklərlə üzləşsələr də, müxtəlif dövlətlərin başçıları və konfrans üzvləri ilə görüşərək məqsədlərinə nail olmuşdular.

1920-ci il yanvar ayının 11-də Paris Sülh Konfransı iştirakçı dövlətlərin Ali Şurası çox gərgin şəraitdə Qafqaz məsələsini müzakirə edir və İngiltərənin baş naziri Corc Kerronun təklifi ilə Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan hökumətlərinin müstəqilliyini de-fakto kimi tanıdıqlarını elan edirlər.

Hazırlanan sənəd yanvarın 12-də Ali Şura üzvləri tərəfindən imzalanır. Azərbaycan Cümhuriyyətinin de-fakto tanınması barədə məlumatı alan Azərbaycan xalqı yanvarın 14-15-də bu hadisəni böyük bayram kimi qeyd edir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti cəmi 23 aylıq fəaliyyəti dövründə Müstəqil respublikanın bütün ictimai həyatının inkişaf problemlərinə xüsusi diqqət yetirmişdir. Demokratik dövlət quruculuğu, iqtisadiyyat, mədəniyyət, təhsil, səhiyyə, hərbi quruculuq və digər sahələrdə atdığı mühüm addımları başa çatdıra bilməsə də, onun qısa müddətdə həyata keçirdiyi tədbirlər Azərbaycan tarixində silinməz izlər buraxmışdır.

Xalq Cümhuriyyəti xalqın azadlığı, hüquq bərabərliyi ilə bağlı xeyli faydalı tədbirlər həyata keçirdi. Söz, mətbuat, yığıncaq azadlıqlarının həyata keçirilməsi də bu qəbildəndir. AXC, eləcə də milli dövlətçilik ənənələrinin bərpası və inkişafı sahəsində böyük rol oynadı.

1919-cu il 23 dekabrda dördüncü hökumət kabinəsi təşkil olunmuşdur. Hökumətə Nəsib bəy Yusifbəyli rəhbərlik etmişdir. Bu dövrdə G.Çiçerin ADR-in təslim olması haqqında Azərbaycana nota göndərir, lakin Azərbaycan Cümhuriyyətindən rədd cavabı alır. 1920-ci ilin aprelin 27-dən 28-nə keçən gecə Müstəqil Azərbaycan Cümhuriyyəti təcavüzlə devrildi və Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti quruldu. Bu hakimiyyət 70 ildən bir qədər çox müddətdi öz hökmranlığını Azərbaycanda həyata keçirdi.

1991-ci ilin oktyabrın 18-də Azərbaycanda "Müstəqillik haqqında" Konstitusiya aktı qəbul olundu. 1991-ci ilin dekabrın 29-da Azərbaycanda keçirilən referendumda səsvermə hüququ olan əhalinin 95 faizi iştirak edərək ölkəmizin müstəqilliyinə, suverenliyinə səs verdi. Beləliklə, XX əsrin sonunda Azərbaycan xalqı ikinci dəfə yenidən öz müstəqilliyini elan etdi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasının 80 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında 22 fevral 1998-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin verdiyi xüsusi sərəncam respublikada böyük əks-səda doğurmuşdur. Müxtəlif peşə sahibləri, sənət adamları, bir sözlə, bütün xalq milli istiqlal tariximizə bu böyük qayğını və diqqəti ürəkdən alqışlamışlar.

Ulu öndərin ən layiqli siyasi varisi Prezident İlham Əliyevin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 90 illiyinin keçirilməsi haqqında 15 fevral 2008-ci il tarixli sərəncamında göstərilir ki, "Müasir Azərbaycan Respublikası 1991-ci ildə öz müstəqilliyini bərpa edərək Xalq Cümhuriyyətinin siyasi bazisi kimi bayrağını, himnini qəbul etmişdir".

Dövlət başçısının 16 may 2017-ci il tarixli sərəncamı ilə 2018-ci il may ayının 28-də Müstəqil Azərbaycan Dövlətinin yaranmasının 100 illik yubleyi yüksək səviyyədə qeyd ediləcəkdir.

Ölkə Prezidentinin 10 yanvar 2018-ci ildə imzaladığı 2018-ci ilin "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ili" elan olunmasının isə mühüm beynəlxalq əhəmiyyətini qeyd etmək lazımdır. Hazırda AXC-nin yaranması bir çox dövlətlərdə qeyd olunmaqdadır.

İsmayıl EYYUBOV,
dosent.